

Geleneksel Üç-Parçalı Bilgi Tanımı

Bilgi: Gerekçelendirmiş Doğru İnanç

Çağdaş epistemolojinin temel özelliklerinden biri, Platon'dan beri süregelen bilgi sorununu çözümlenmeye dayalı (analytic) bir tanımla ele alması ve bilgiyi tanımlamak için onun unsurlarını sayma yoluna gitmesidir. Aslında bilgiyi çözümlenme ve unsurlarını sayma yoluyla tanımlamaya çalışan ilk düşünür Platon'dur.¹ Platon, yaklaşık 2500 yıl önce *Theaetetus* diyalogunda 'bilgi nedir?' sorusuna bu şekilde bir cevap aramıştı. Bu nedenle çağdaş epistemolojide bilginin tanımı ve doğası ile ilgili tartışmalara Platon'a atıfla başlamak bir gelenek olmuştur. Platon, *Theaetetus* diyalogunda daha önce bahsedildiği gibi ilk olarak algının tek başına bize bilgi vermeyeceğini gösterir ve algının bilgiye dönüşmesi için bazı ilave unsurların olması gerektiğini anlatır. Platon'a göre algı, sadece tanışıklık anlamında bir bilgidir. Oysa "biliyorum" demek daha fazlasını gerektirir. "Biliyorum" diyebilmek için algıdan başka belleğe ve içebakışa ihtiyaç vardır ancak bunlar, bilginin unsurları değil kaynaklarıdır.

Unsurlara gelince Platon, asgari unsurları inanç, doğruluk ve gerekçelendirme şeklinde sıralar.² Tecrübeler, kişide bir inanç oluşturur. Bilgiden bahsetmek için bu inancın doğru olması gerekir. Fakat doğru inanç da bilgi için yeterli değildir. Platon doğru inancın bilgi olmadığı konusunda Sokrates'in ağzından bir mahkeme örneğine başvurur. Bir hırsızlık veya zorbalık davasında hâkim, olayın gerçek nedenleri ile değil de söz söyleme sanatında usta olan bir avukatın aldatmaları ile "doğru bir hüküm" verebilir. Ancak hükmün doğru olması, hâkimin en iyi kararı verdiği anlamına gelmeyecektir çünkü hâkim doğru hüküm vermiş olsa bile aldatılmıştır. Avukat, olayın gerçek mahiyetini öğretmek yerine karşısındakinde bir inanç meydana getirmek suretiyle onu ikna edip kandırabilir. Bu inanç, doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir. Eğer doğruysa onun doğruluğu *şans eseridir*. Çünkü epistemik özne, inancının doğruluğu konusunda bilişsel başarı göstermemiş, doğruluğu gösteren süreçlerin dışında karar vermiştir. Platon, bu durumda "bilgi olması için doğru inanca ne ilave etmemiz gerekir?" sorusunu sorar.³

Platon, bu soruya "logos" şeklinde cevap verir. Logos, inancın doğruluğunu açıkça gösteren açıklama anlamına gelir. Buna göre Platon, üçüncü koşulla birlikte bilgiyi "gerekçelendirilmiş doğru inanç" (logos alēthē doxa) şeklinde tanımlar. Bilginin unsuru olan ve doğru inancı bilgi yapan açıklama, "herkesin düşündüğü yani konuyu bütün şeylerden ayıran bir işaret göstermektir". Güneş, dünya etrafındaki cisimlerin en parlağıdır dediğimizde insanlar bunu yeter derecede kesin bulacaktır.⁴ Bu tartışmanın sonunda Platon, tanımı daha da açar ve 'bir şeyi benzerlerinden ayıran kanıtlarla gerekçelendirilmiş doğru inanç' şeklinde bir bilgi tanımına ulaşır. Fakat nihai olarak bunun da bilgiyi kesin olarak tanımlamak için yeterli olduğundan kuşku duyarak diyalogu bitirir.⁵

Çağdaş epistemolojide Chisholm, Gail Fine ve Miles Burnyeat başta olmak üzere birçok düşünür, Platon'daki logos terimine karşılık olarak gerekçelendirmeyi (justification) kullanır.⁶ Gerekçelendirme teriminin bilginin bir unsuru olarak kullanılmasına karşı çağdaş epistemolojide birçok itiraz ortaya çıksa da bu terim, baskın bir şekilde hala kullanılmaya devam eder. Yapılan itirazlar genellikle onun normatif bir anlam içerdiği şeklindedir. Bu ya da başka nedenlerle birçok düşünür, onu farklı terimlerle ifade eder. Alvin Plantinga ve Richard Swinburne, gerekçelendirmeyi "teminat altına alma" ifadesi ile

¹ Murat Baç, "Epistemoloji", *Felsefe Ansiklopedisi*, editör: A. Cevizci, cilt: 5, s. 571.

² Çüçen 2001, s. 39.

³ Platon, *Theaetetus*, 201b, 201c. Çelik 2010, s. 83.

⁴ Platon, *age*, 208c. Çelik 2010, s. 84.

⁵ Platon, *Theaetetus*, 151e, 201c, 202c, 206c, 208c, 210b (Platon'un şüphesi ile ilgili pasaj). Platon, *Meno*, 98a. Preus 2007, s. 105.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Linda Zagzebski, "Recovering Understanding", *Knowledge Truth and Duty*, editör: Matthias Steup, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 238. Richard Fumerton, "Theories of Justification", *The Oxford Handbook of Epistemology*, editör: Paul K. Moser, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 204.

karşılar ve bilgiyi “teminat altına alınmış doğru inanç” şeklinde tanımlar.⁷ Chisholm ve Sosa, terime yapılan itirazları bertaraf etmek için “epistemik statünün gösterilmesi” ifadesini kullanır ve bilgiyi “epistemik statüsü gösterilmiş doğru inanç” şeklinde tanımlar.⁸ Fakat bu ifadeyi daha ziyade geleneksel epistemolojinin terimlerine karşı çıkanlar kullanır. Çağdaş epistemolojide gerekçelendirmeye karşılık olarak “kanıta dayanma”, “bilincine varma”, “apaçık”, gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ancak gerekçelendirmeyi cins isim olarak alıp bunların her birini, gerekçelendirme terimine yüklenen farklı anlamlar şeklinde yorumlamak mümkündür. Buna bağlı olarak tüm bu tanımlamalara “üç-parçalı bilgi tanımı” adı verilmiştir. Bu tanım, bazen “standart çözümleme” ve “geleneksel tanım” şeklinde ifade edilir.

Özellikle geleneksel çözümlemeci tanıma şiddetle karşı çıkan Quine gibi düşünürlerin itirazlarına rağmen gerekçelendirme terimi, doğru inancı bilgiye çeviren unsur anlamında genel, şemsiye bir kavram olarak kullanılmaya devam etmektedir. Fakat onunla kastedilen şeyin her zaman aynı olmadığı muhakkaktır. Bu farklı anlamlar, daha sonra yeri geldikçe ele alınacaktır. Fakat burada ifade edilmesi gereken en önemli nokta, geleneksel tanımın çağdaş epistemolojide neden bu kadar popüler olduğudur. Bunun en büyük mimarı, kuşkusuz, Edmund L. Gettier’indir. 1963’te yazdığı “Is Justified True Belief Knowledge?” (Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir?) adlı üç sayfalık makalesi Gettier’i çağdaş epistemolojinin en önemli düşünürlerinden biri yapmıştır. Gettier’in önemi nereden gelmektedir? Bu makalenin özelliği nedir? Bu iki soruya verilecek cevaplar, çağdaş epistemolojinin seyrini belirleyen sorunları ve yaklaşımları anlamamız için oldukça önemlidir.

Gettier, bu üç sayfalık makalesi dışında bilgi üzerine yaptığı çalıma yoktur⁹ fakat çağdaş epistemolojide üzerine en fazla makale yazılan, kitaplarda ve makalelerde Platon’la birlikte en çok atıf alan kişi olmuştur. Bu ilginin en temel nedenlerinde biri, Gettier’in geleneksel epistemolojideki bilgi tanımını bir formülle ortaya koymuş olmasıdır. Bu durum, bilgi tartışmalarının Platon’a kadar giden tarihini belirgin bir şekilde ortaya koymayı ayrıca çözümlemeci yaklaşıma tekrar dönmeyi sağlamıştır. Gettier, “gerekçelendirilmiş doğru inanç” şeklindeki bilgi tanımını şu şekilde formüle eder:

- S, p’yi ancak ve ancak
(i) p doğruysa,
(ii) S, p’ye inanıyorsa ve
(iii) S, p’ye olan inancını gerekçelendirmişse bilir.¹⁰

Gettier’in Platon’a atıfla yaptığı bu tanım, epistemolojinin temel terimlerinin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha doğru ifade ile geleneksel epistemolojide sürekli kullanılan terimlerin hiyerarşik düzeni bu formülle açığa çıkmıştır. Bu hiyerarşide bilgi tanımında temel olan terimler doğruluk, inanç ve gerekçelendirme şeklinde verilmiştir. Bunlar asgari koşullar olarak isimlendirilmiş ve bir bilgiden bahsedebilmek için bir inancın olması, bu inancın doğru olması ve doğruluğun kanıtlarla gösterilmiş olması gerektiği şeklinde belirgin bir resim ortaya çıkmıştır. Bazen üç parçalı yaklaşım şu şekilde de formüle edilir:

- S, h’nın doğru olduğunu bilir = Tn• (1) h doğrudur; (2) S, h’yı kabul eder ve (3) h, S için kanıta dayalıdır.¹¹

Gettier’in Platon’un bilgi tanımını bu şekilde ortaya koyması, epistemolojide yeni bir kavramsal yapının ortaya çıkmasına neden oldu.

⁷ Alvin Plantinga, *Warrant: The Current Debate*, Oxford University Press, Oxford 1993, s. 3. Richard Swinburne, *Epistemic Justification*, Oxford University Press, New York 2001, s. 4

⁸ Chisholm 1983, ss. 31, 41. Lemos 2007, s. 98.

⁹ Gettier’in bu makalesi dışında sadece John Passmore’un *Philosophical Reasoning* kitabına yaptığı ve *The Philosophical Review*’de (sayı 74/2, 1965, ss. 266-269) yayımlanan bir tanıtım yazısı vardır.

¹⁰ Gettier 1963, s. 121.

• Tanım (Df = Definition)

¹¹ Chisholm 1989, s. 90.

Gettier'den sonra bilgi tartışmaları büyük oranda bu formüllü tanımdan hareket etti.¹² Diğer taraftan Gettier'in amacı, geleneksel tanımı savunmak değil aksine geleneksel tanımın bilgi için yeterli olamayacağını göstermekti. Bu amaçla o, gerekçelendirme unsurunun doğru inancı bilgi yapamayacağını gösteren bazı örnekler sundu.¹³ Bu makale ve eleştiri, genel olarak epistemoloji tartışmalarının yönünü ve kavramsal yapısını belirledi. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru onun karşı örnekleri nedeniyle epistemoloji, gerekçelendirme tartışmalarına yoğunlaştı. Bu tartışmalar, doğru inancı bilgiye çeviren unsur¹⁴ olarak gerekçelendirmenin mahiyetinin ne olduğu ile ilgilendi.¹⁵

Bu nedenle Gettier'in makalesi, epistemoloji tartışmalarına bir düzenlilik sağlamanın çok ötesinde bir anlama sahiptir. Çağdaş epistemolojiyi bu oranda etkilemesine sebep olan şey, gerekçelendirmenin doğru inancı bilgi haline getirmek için yeterli olamayacağı idi. Buna çağdaş epistemolojide "Gettier sorunu" adı verilir. Bu sorun, Platon'un *Theaetetus* diyalogunda doğru inancın bilgi olamayacağına dair ortaya koyduğu sorunun bir ileri aşaması idi: Gerekçelendirilmiş doğru inanç bilgi olamaz. Çağdaş epistemoloji yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar yaklaşık kırk yıl boyunca mesaisinin büyük bölümünü degettierizasyona ayırmıştır. Degettierizasyon, Gettier'in ortaya koyduğu sorunu çözme ve gerekçelendirmede epistemik öznenin bilmesini engelleyecek durumların ortadan kaldırılması çabasını ifade eder.

Gettier'in bir cümlede yaptığı tanımı ondan önce Alfred J. Ayer (1910-1989), paragraf olarak vermişti. "Bu durumda şu sonuca varıyorum: Bir şeyi bilmek için gerekli ve yeterli koşulların birincisi, bir kimsenin (bir inancın) doğru olduğunu bildiğini söylemesidir. İkincisi, bu kişinin bundan emin olmasıdır. Üçüncüsünde ise kişinin emin olmaya hakkı olması gerekir."¹⁶ Gettier, Ayer'ın bu tanımını da şu şekilde formül haline getirir:

- S, p'yi ancak ve ancak
(i) p doğruysa
(ii) S, p'nin doğru olduğundan eminse ve
(iii) S'nin p'nin doğru olduğundan emin olmaya hakkı varsa bilir.

Gettier, benzer bir formülle Chisholm'un tanımını da verir ve kurduğu formülün Platon geleneğini takip eden tüm düşünürler için geçerli olduğunu fakat onların bunu Ayer'de de olduğu gibi farklı terimlerle ifade ettiğini söyler. Bu, bazen "inanmaya hakkı olma" bazen "yeterli nedenlere sahip olma" bazen "güvenli süreçlerle elde edilmiş olma" bazen de "sağlam temellere dayanma" şeklinde ifade edilir. Ancak Gettier, bunların hepsinin bazı temel açıklama farklılıklarına sahip olsalar da "gerekçelendirme" (justification) terimi ile ifade edilebileceklerini söyler ve tanımı "gerekçelendirilmiş doğru inanç" (GDİ) şeklinde bir formülle ifade etmenin mümkün olduğunu ileri sürer.¹⁷

Gettier, bir formül verir ancak bir bilgi tanımı veya üç parçalı tanımın eksikliğini ortadan kaldırmak için bir öneri sunmaz sadece sorunu ortaya koymakla yetinir. Bu tespit, çağdaş epistemolojinin oldukça canlanmasına neden olmuştur. Ancak Gettier sonrası epistemolojide inanç ve doğruluk koşullarından ziyade gerekçelendirme koşulu üzerinde tartışmalar devam etmiştir. Bu çerçevede temelcilik gibi bazı geleneksel akımlar yeniden canlanmış ya da içselcilik-dışsalcılık gibi bazı yeni epistemolojik sınıflamalar ortaya çıkmıştır. Akılcılık-deneycilik gibi bazı geleneksel ayrımlar, geri plana düşmüştür.

Çok uzunca bir süre deneycilik, akılcılık, tümevarımcılık ve tümdengelimcilik gibi sınıflamalara sıkışan bilgi tartışmaları, çağdaş epistemolojide popülerliğini yitirerek yerini çok daha farklı kavramlara bırakmıştır. Temelcilik (foundationalism), bağdaşımcılık (coherentism), ahenkçilik de

¹² Dancy 1997, s. 23.

¹³ Gettier 1963, s. 122.

¹⁴ Steup 2004, s. 404.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, Say Yayınları, Ankara 2010, s. 16.

¹⁶ Ayer 1956, s. 35.

¹⁷ Gettier 1963, s. 123.

denilebilir), güvenilirlik (reliabilism), kanıtçılık (evidentialism), pragmatizm, içselcilik (internalism), dışsalcılık (externalism), deontoloji, doğalcılık (naturalism) gibi yeni yaklaşımlar, çağdaş epistemolojiye ait sınıflamalardır.¹⁸ Bu yeni kavramlar, daha önce aynı tasnif içinde yer almayan filozofları yan yana getirmiştir. Örneğin idealizm ve konseptüalizmle birbirinden ayrılan Platon ve Aristoteles, çağdaş felsefede temelcilik; akılcılık ve deneycilik ile ayrılan Descartes ve Locke ise içselcilik ve kanıtçılık akımları altında yan yana gelmişlerdir.

Çağdaş epistemolojinin yeni terimleri bunlarla sınırlı kalmamış, gerekçelendirme, teminat (warrant), aslî işlev (proper function), doğruluğu takip etme (tracking the truth), bilginin normatifliği, iyi temeller, inanma nedenleri, sarsılmazlık (undefeasibility, feshedilemezlik veya iptal edilemezlik), olumlu epistemik statü, epistemik gerekçelendirme, yatkınlık, epistemik erişim, bilişsel başarı, bilişsel süreçler, erdem epistemolojisi gibi birçok yeni yaklaşım ve terim de ortaya çıkarmıştır. Kuşkuculuk ve onun paradoksları değişmeden kalan unsurlar olarak görülmektedir.

¹⁸ Paul K. Moser, "Introduction", *The Oxford Handbook of Epistemology*, edit.: Paul K. Moser, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 8.